

Янчук Наталія Дмитрівна,

кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри теорії та історії держави і права Одеського державного університету внутрішніх справ, вул. Успенська, 1, м. Одеса, 65000; yanchuknd@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0003-0491-0995>

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ПОРІВНЯЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА В СИСТЕМІ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

Анотація. Стаття присвячена визначенню місця «Порівняльного кримінального права» в системі юридичної освіти. Аргументується актуальність та затребуваність порівняльного кримінального права як навчальної дисципліни, що сприяє формуванню світогляду нового покоління юристів та підкріплює фундаментальність юридичної освіти.

Розкрита практична роль порівняльного кримінального права, відмічено, що порівняльне кримінальне право як самостійна навчальна дисципліна відкриває нові можливості в області безпосереднього вивчення кримінального законодавства правових систем сучасності; допомагає орієнтуватися на правовій карті світу, а також застосовувати результати кримінально-правових досліджень для вдосконалення національного кримінального права; сприяє розвитку наукової теорії порівняльного правознавства в сфері кримінального права.

Обґрунтовано точку зору, що запровадження навчальної дисципліни «Порівняльне кримінальне право» в число обов'язкових дисциплін для вивчення магістрами кримінально-правової спеціалізації було б ефективним чинником підвищення якості освіти та підготовки компетентних спеціалістів для сучасної транснаціональної юридичної практики.

Запропонований авторський підхід до системи порівняльного кримінального права, котрий передбачає виділення тричленної структури: описове порівняльне кримінальне право, загальна та особлива частини.

Робиться висновок, що станом на сьогодні запровадження в навчальні плани навчальної дисципліни «Порівняльне кримінальне право» при підготовці майбутніх юристів ще не досягло належного рівня. Таку ситуацію зумовлюють різні причини, проте вона потребує подальшого вирішення, адже в умовах глобалізації економіки і права, зростання міжнародних політичних, економічних, культурних та юридичних контактів запровадження навчальних дисциплін компаративістського циклу стає необхідною частиною якісної юридичної освіти.

Ключові слова: порівняльне кримінальне право, порівняльне правознавство, компаративістика, юридична освіта, навчальна дисципліна, здобувачі вищої освіти, освітній процес.

Yanchuk Nataliia Dmytrivna,

Candidate of Law, Associate Professor, Professor of the Department of Theory and History of the State and of Law Odesa State University of Internal Affairs, 1, Uspenska str., Odesa, 65000; yanchuknd@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0003-0491-0995>

ROLE AND SIGNIFICANCE OF COMPARATIVE CRIMINAL LAW IN THE SYSTEM OF LEGAL EDUCATION

Abstract. The article is devoted to determining the place of «Comparative criminal law» in the system of legal education. The relevance and demand of comparative criminal law as an educational discipline is argued, which contributes to the formation of the worldview of a new generation of lawyers and reinforces the fundamentality of legal education.

The practical role of comparative criminal law is revealed, it is noted that comparative criminal law as an independent educational discipline opens up new opportunities in the field of direct study of criminal legislation of modern legal systems; helps to navigate the legal map of the world, as well as apply the results of criminal legal research to improve national criminal law; contributes to the development of scientific theory comparative jurisprudence in the field of criminal law.

The point of view is substantiated that the introduction of the educational discipline «Comparative criminal law» among the mandatory disciplines for master's studies in criminal law specialization would be

an effective factor in improving the quality of education and training competent specialists for modern transnational legal practice.

The proposed author's approach to the system of comparative criminal law, which involves the allocation of a three-part structure: descriptive comparative criminal law, general and special parts.

It is concluded that, as of today, the introduction of the «Comparative Criminal Law» educational discipline in the training plans of future lawyers has not yet reached the appropriate level. Such a situation is caused by various reasons, but it needs further resolution, because in the conditions of globalization of the economy and law, the growth of international political, economic, cultural and legal contacts, the introduction of educational disciplines of the comparativist cycle becomes a necessary part of quality legal education.

Key words: *comparative criminal law, comparative jurisprudence, comparative studies, legal education, educational discipline, students of higher education, educational process.*

Постановка проблеми. Порівняльне кримінальне право – це один із пріоритетних напрямів правової компаративістики, що зайняв гідне місце в сучасній юриспруденції. Питання про те, яким чином порівняльне кримінальне право «вписується» в систему юридичної освіти, яке місце в цій системі займає та яку роль відіграє залишається відкритим. Дискусії з цього приводу не вщухають з моменту створення в 1846 році на юридичному факультеті Паризького університету кафедри порівняльного кримінального права. В Україні порівняльне кримінальне право почало проникати в сферу наукових інтересів лише наприкінці XIX століття і після утворення Радянського Союзу «згасло». Відроджуватись почало лише після здобуття незалежності України (не рахуючи окремих наукових публікацій, що видавались в попередній період та носили переважно критичний характер). Хоча суперечки з приводу значення порівняльного кримінального права в системі юридичних наук тривають і сьогодні, але безперечним є факт, що порівняльне кримінальне право підкріплює фундаментальність юридичної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями теорії порівняльного кримінального права займалися такі вітчизняні і зарубіжні науковці, як М. Ансель, О. Ведернікова, В. Додонов, Г. Єсаков, Н. Крилова, Р. Леже, О. Маліновський, Ж. Прадель, А. Серебреннікова та ін. Проте, незважаючи на численні дослідження в цій галузі, непроаналізованими залишаються цілий спектр питань, що обумовлює актуальність наукового дослідження, проведеного в рамках цієї статті.

Формулювання цілей. Метою даної статті є теоретичне осмислення ролі та значення порівняльного кримінального права в системі юридичної освіти.

Виклад основного матеріалу. В період глобалізаційних процесів та зближення правових систем правова компаративістика отримала воістину друге дихання, і вести мову про її роль та значення стало вже загальним правилом.

Необхідність вирішення складних та масштабних завдань, що вже стоять і будуть стояти перед українською державою, а відповідно і перед науковою спільнотою, потребує вдосконалення системи вищої юридичної освіти, приведення її у відповідність із сучасними вимогами. Першочергова увага має бути приділена якості підготовки майбутніх правників, котрі мають володіти широким спектром знань, розуміти закономірності правового розвитку у всьому світі та вміти орієнтуватись на правовій карті світу. Досягнення ж належного рівня підготовки юристів без вивчення дисциплін компаративістського циклу сьогодні неможливе, враховуючи процеси інтеграції в правовій сфері та все більший взаємозв'язок правових систем. Не аби яка роль в системі юридичної освіти належить «Порівняльному кримінальному праву».

Зазначаючи значимість «Порівняльного кримінального права» в системі юридичної освіти неможливо не згадати слова видатного італійського вченого А. де Віта: «все більше починаєш розуміти, що юрист, майбутній викладач, практик чи державний службовець обов'язково повинен вивчати дисципліну, котра допоможе йому краще зрозуміти свою власну правову систему та нав'язати йому неприйняття будь-якого догматизму. Правова система в цьому випадку не буде сприйматись як дещо непохитне та непохитне (тут я маю на увазі перш за все юридичну освіту в університетах континентальної Європи); її можна якщо не любити, то цінувати, відноситись до неї як до живого організму з притаманними йому слабостями, перевагами та недоліками. Студент змушений буде зрозуміти, що будь-яке правило, будь-який інститут чи механізм створені в силу певних причин різного порядку. Саме тому в нього виникає природне прагнення зрозуміти всю соціально-культурну реальність, що обумовлює відповідну правову систему» [цит. по 2, с. 59].

На думку видатних німецьких вчених-компаративістів К. Цвайгерта та Х. Кьотца: «порівняльне

правознавство розширює і збагачує знання студента-юриста; він учить поважати самостійну правову культуру інших народів, поглиблює розуміння власного права, починає розуміти, як використовувати критичні ідеї для покращення правових конструкцій, отримує знання про соціальну обумовленість правових норм та глибше вникає у процес формування правових інститутів» [8, с. 28]. Дійсно, погляд на власне національне кримінальне законодавство через призму закордонного досвіду дозволяє більш чітко побачити існуючі прогалини та недосконалості в ньому, або ж, навпаки, з гідністю оцінити передові вітчизняні кримінально-правові інститути, які варто було б перейняти іншим державам.

Як слушно відмічає К. Осаке, порівняльне правознавство (а це вірно і відносно порівняльного кримінального права) руйнує правову ксенофобію у студентів, полегшує розуміння зарубіжних правових систем, сприяє вивченню та використанню власного національного права, підвищує культурний рівень здобувачів вищої освіти і, в кінцевому рахунку, підкріплює фундаментальність юридичної освіти. В умовах сучасної взаємодії світових правових культур і взаємовідносин між різними правовими системами випускник юридичного вишу в будь-якій країні не може вважати себе грамотним юристом без знання порівняльного правознавства. Вивчення власного національного права досягає своєї вершини та дає оптимальний результат лише при застосуванні наукового методу порівняльного (співставного) аналізу права [4, с. 59].

Порівняльне кримінальне право є незамінним інструментом у формуванні світогляду нового покоління юристів, котрі, відповідно до знаменитого вислову, повинні навчитись «думати глобально, діяти локально». Сучасна юридична наука не може вважатися самодостатньою, обмеживши предмет свого дослідження рамками національного права. Як слушно зауважує відомий учений-компаративіст А. Саїдов: «Саме веління духу часу змусило юридичні інститути та факультети багатьох країн світу включити в навчальний план поряд із національним порівняльне ... право, котре концентрує увагу на «глобальному вимірі»..., тобто на аспектах правового регулювання, котрі виходять за межі національних кордонів, характеризуються наявністю іноземного елемента, присутністю міжнародним параметрів, значення яких в сучасних умовах різко збільшилось» [7, с. 9].

М. Марченко переконливо доводить, що вивчення порівняльно-правових дисциплін сприяє отриманню нових, що мають не лише

теоретичне, але й практичне значення знань в процесі порівняння різних правових систем; розкриття загальних принципів їх існування і функціонування; формування більш глибокого та різнобічного бачення «своєї власної», рівно як і інших правових систем; використання порівняльно-правових досліджень з метою вдосконалення національних правових систем та підвищення їх ефективності; застосування цих досліджень в якості засобу формування і розвитку наукової теорії держави і права.

Рене Давид писав про першочергову роль компаративістики в правовій науці. На думку французького вченого, «порівняльне правознавство прагне, перш за все роз'яснити юристам роль і значення права, використовуючи для цього досвід всіх народів. З іншого боку, в практичному плані воно прагне сприяти розвитку міжнародних відносин. По-третє, порівняльне право дозволяє юристам різних країн покращувати своє національне право» [5].

Сьогодні значення навчальних дисциплін порівняльно-правового циклу як частини програми юридичної професійної освіти не піддається сумніву. Однак «Порівняльне кримінальне право» займає доволі скромне місце в навчальному процесі юридичних факультетів, що не відповідає сучасним вимогам, які пред'являються до якості освіти. Включення в програму юридичної освіти «Порівняльного кримінального права» має велике значення, оскільки, як зазначає К. Осаке: «випускники будуть працювати в національній правовій системі, котра входить в інтеграційний світовий правовий простір. Для того аби підготувати компетентних спеціалістів для сучасної транснаціональної юридичної практики, навчальний план сучасного юридичного факультету має містити передові ідеї провідних правових систем світу» [4, с. 23].

Г. Берман свого часу писав, що «в наступні 10-20-30 років, коли сьогоднішні юристи досягнуть піку своєї кар'єри, вони виявлять, що живуть в світі геть відмінному від того, який був навколо них, коли вони отримували юридичну освіту. Так вони гостро усвідомлять те, що усвідомлюється поки лише не багатьма із їх сьогоднішніх викладачів. Вони усвідомлюють, що ... світ змінив собою окрему країну як контекст професійної юридичної діяльності. З плином часу світ в більшій мірі почне відштовхувати фрагментарність права, провінціалізм юридичної освіти, правової науки та правового мислення» [6, с. 80].

«Порівняльне кримінальне право» в рамках навчального курсу спрямоване на вивчення основних кримінально-правових систем сучас-

ності, дослідження кримінально-правової доктрини, діючого кримінального законодавства та інших джерел кримінального права, правозастосовчої практики з метою виявлення загальних підходів та основних відмінностей в регулюванні кримінально-правових інститутів, тенденцій розвитку останніх, а також магістральних напрямів розвитку сучасного кримінального права в цілому.

Вивчення курсу «Порівняльне кримінальне право» дає можливість підвищити юридичну грамотність та інформованість здобувачів вищої освіти; формує більш глибоке та різнобічне бачення «своєї власної», рівно як і інших кримінально-правових систем сучасного світу; отримати нові знання, що мають як теоретичне, так і практичне значення для наукових розробок в області порівняльного правознавства, теорії держави і права, кримінального права; використання порівняльно-правових досліджень в області кримінального права для вдосконалення національної правової системи; орієнтуватися в основних тенденціях розвитку кримінального права сучасних кримінально-правових систем світу; повного та об'єктивного відображення існуючих проблем кримінального права в сучасних кримінально-правових системах, в контексті підготовки здобувачів вищої освіти до правозастосовчої, наукової та нормотворчої діяльності [3, с. 400].

Структура «Порівняльного кримінального права» складається із трьох частин. Перша частина – Описове порівняльне кримінальне право – охоплює наступне коло питань: природа порівняльного кримінального права, його предмет та методологія; історія розвитку порівняльного кримінального права; порівняльне кримінальне право як навчальна дисципліна; проблеми класифікації кримінально-правових систем сучасності; генеза становлення та розвитку кримінально-правових систем сучасності; типологічні особливості кримінально-правових систем; зближення кримінально-правових систем сучасності; критерії співставлення основних інститутів Загальної частини кримінального права; джерела кримінального права.

Загальна частина курсу аналізує основні інститути Загальної частини кримінального права в різних кримінально-правових системах сучасності (поняття та ознаки злочину, класифікація злочинних діянь, склад злочину, суб'єкт злочину, стадії скоєння злочину, обставини, що виключають злочинне діяння, поняття покарання; система покарань тощо). Особлива частина охоплює питання, присвячені роз-

криттю особливостей криміналізації окремих видів злочинних діянь та покарань, що призначаються за їх вчинення в кримінальному законодавстві різних держав з точки зору порівняльного кримінального права.

В рамках трьохчленної структури порівняльного кримінального права мають знайти своє відображення не лише так звані основні кримінально-правові системи сучасності, але й ті, сфера впливу яких значно вужча. Такий підхід дозволить враховувати фактор ідеологічного наповнення кримінального права в різних кримінально-правових системах, де сама по собі ідея права включає в себе дещо інше в порівнянні зі звичними нам уявленнями. Необхідно пам'ятати, що правові системи більше схоже одна на одну в сфері приватного права, а ніж публічного.

В чисельних наукових працях з порівняльного кримінального права питанням його змісту та методики викладання приділяється незначна увага. Зазвичай має місце зміщення акценту з порівняльного-правового пізнання кримінально-правової дійсності до країнознавчого. Аналізуючи проблеми вдосконалення викладання галузевих порівняльно-правових дисциплін, Х. Бехруз відмічає: «аналіз матеріалів даних курсів і їх робочих програм засвідчує, що в їх рамках розглядаються різноманітні правові інститути, що входять в галузь права, функціонуючих в рамках різних правових систем. Однак вони не піддаються порівняльно-правовому аналізу у відповідності до предмету порівняльного правознавства та методології порівняльно-правових досліджень, що не сприяє визнанню і укріпленню даних напрямів в якості навчальної дисципліни» [1, с. 284].

«Порівняльне кримінальне право» як навчальна дисципліна надає здобувачам вищої освіти методологічний «ключ» до розуміння багатоманіття кримінально-правових систем сучасності, розуміння природи явищ кримінально-правової дійсності, відкриває «канали» формування юридичного світосприйняття, надає можливості осягнення кримінально-правової матерії та безперервного накопичення та вдосконалення знань на шляху професійного становлення та вдосконалення.

«Порівняльне кримінальне право» відіграє досить суттєву роль в освітньому процесі, котра полягає в тому, що завдяки навичкам та методиці, якими «озброюються» здобувачі вищої освіти в процесі вивчення даної навчальної дисципліни стає можливим поглянути на національне кримінальне законодавство через призму зарубіжного досвіду, що дозволить

більш чіткіше побачити існуючі прогалини та недоліки в ньому або ж, навпаки, гідно оцінити передові вітчизняні кримінально-правові інститути, котрі варто було б взяти для наслідування зарубіжним законодавцям. Досвід викладання даної дисципліни засвідчує, що здобувачі вищої освіти почали більш виваженіше відноситись до вітчизняного кримінального законодавства, відмічаючи його сильні сторони, на відміну від періоду, коли вітчизняна юридична школа обмежувалась вивченням лише вітчизняного кримінального законодавства і, як наслідок, будь-яка норма Кримінального кодексу України сприймалася студентами в штики як недосконала, така, що потребує змін або ж відміни. З іншого боку, здобувачі вищої освіти завдяки вивченню «Порівняльного кримінального права» отримують можливість побачити недосконалисть та наявність прогалин у вітчизняному кримінальному законодавстві, що у сукупності з отриманими знаннями зарубіжного кримінального права дозволяє їм формувати зрілі та якісні рекомендації щодо його вдосконалення.

Іншими словами, «Порівняльне кримінальне право» як навчальна дисципліна дає можливість не лише ознайомитись з кримінальним законодавством інших країн, практикою його застосування, специфічними правовими інститутами, кримінально-правовою доктриною, але й краще пізнати вітчизняне кримінальне законодавство та механізми його вдосконалення. Критичний погляд на національне та зарубіжне кримінальне законодавство шляхом їх співставлення – в цьому і полягає цінність порівняльного кримінального права як навчальної дисципліни і самостійного напряму наукових досліджень.

«Порівняльне кримінальне право» відноситься до циклу дисциплін спеціалізації, тому його доцільно вивчати в рамках здобуття освітнього рівня «магістр права» і вона вінчає вивчення таких дисциплін як «Теорія держави і права», «Порівняльне правознавство», «Кримінальне право України», «Міжнародне кримінальне право», «Кримінальне право зарубіжних країн» тощо.

Висновки. Значення порівняльного кримінального права в науковому, освітньому та практичному плані беззаперечне та пояснюється його особливою роллю: воно являє собою фундаментальну основу розвитку сучасної науки кримінального права, виступає її своєрідним методологічним донором, привносить у юридичну думку ідеї праворозуміння правових традицій інших держав, дає змогу вдосконалювати власну кримінально-правову систему на основі

переосмислення розвитку кримінального права на міжнародному та регіональному рівнях, збагачувати національне кримінальне право за допомогою кращих зарубіжних норм і правових концепцій. Перефразувавши вислів великого компаративіста сучасності Ю. Тихомирова, можна сказати, що порівняльне кримінальне право відіграє роль «легального мосту» між «державними берегами».

Таким чином, **порівняльне кримінальне право** – це навчальна методологічна дисципліна, покликана на основі наукових даних про кримінально-правові системи сучасності, їх основних принципах і категоріях, їх історії та закономірностях розвитку розробити та викласти в системній та логічній послідовності специфічні особливості юридичних конструкцій кримінального права, методологічні прийоми порівняння, що дозволяють виявити типові та унікальні, загальні та особливі в різних кримінально-правових системах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бехруз Х. Порівняльне правознавство як навчальна дисципліна: сучасний стан, деякі проблеми та шляхи їх вирішення. *Наукові праці НУ ОЮА*. 2010. С. 278–286.
2. Харитонов Р.Ф. Галузева юридична компаративістика: загальнотеоретичне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2016. 208 с.
3. Янчук Н.Д. Порівняльне кримінальне право як навчальна дисципліна. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (16–17 травня 2013 р.). Т. 1 / відп. за випуск д.ю.н., проф. В.М. Дьомін; національний університет «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2013. С. 399-401.
4. Comparative Legal Traditions: Text, Materials, and Cases on the Civil and Common Law Traditions, with Special Reference to French, German, English, and European Law / Glendon M.A., Gordon M.W., Osakwe K. West Publishing Company, 1994. 772 s.
5. David R., Jauffret-Spinozi C. Les grands systèmes de droit contemporains, 10e éd. URL : https://www.librairiealoz.fr/livre/9782247_090501-les-grands-systemes-de-droit-contemporains-12e-edition-rene-david-camille-jauffret-spinosi-marie-gore/.
6. Harold J. Berman, Law and Revolution: The Formation of the Western Legal Tradition. By Harold J. Berman. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1983. 657 p.
7. Saidov A. Comparative Civil Law as Scholarly and Teaching Discipline. URL: <https://jurkniga.ua/ru/sravnitelnoe-grazhdanskoe-pravo-kak-uchebnaya-disciplina/>.
8. Zweigert K., Kötz H. An Introduction to Comparative Law: The framework. North-Holland Publishing Company, 1977. 385 p.

REFERENCES:

1. Behruz, H. (2010). Porivnialne pravoznavstvo yak navchalna dystsyplina: suchasnyi stan, deiaki problemy ta shliakhy yikh vyrishennia. *Naukovi praci NU OJA – Scientific works of the National University of Odesa Law Academy*, 278–286. [in Ukrainian].
2. Haritonov, R. (2016). Galuzeva komparativistuka: zagalnoteoretuchne doslidzhennya. [in Ukrainian].
3. Yanchuk, N. (2013). Porivnialne kryriminalne pravo yak navchalna dystsyplina. *Pravove zhittya suchasnoji Ukraini – Legal life of modern Ukraine*, (Vol.1-2; Vol. 1), 399–401. [in Ukrainian].
4. Comparative Legal Traditions: Text, Materials, and Cases on the Civil and Common Law Traditions, with Special Reference to French, German, English, and European Law. (1994). Glendon M.A., Gordon M.W., Osakwe K. West Publishing Company.
5. David, R., Jauffret-Spinozi, C. (2001) Les grands systèmes de droit contemporains, 10e éd. URL : <https://www.librairiedalloz.fr/livre/9782247090501-les-grands-systemes-de-droit-contemporains-12e-edition-rene-david-camille-jauffret-spinosi-marie-gore>. [in French].
6. Ebert, K. H. (1978) Rechtsvergleichung. Einführung in die Grundlagen / Kurt Hanns Ebert. Author Ebert, Kurt Hanns. Imprint Bern : Stämpflis [in German].
7. Saidov, A. (2010) Comparative Civil Law as Scholarly and Teaching Discipline. URL : <https://jurkniga.ua/ru/sravnitelnoe-grazhdanskoe-pravo-kak-uchebnaya-disciplina>. [in Ukrainian].
8. Zweigert, K., Kötz, H. (1977) An Introduction to Comparative Law: The framework. North-Holland Publishing Company. [in German].